

Literaire en semi-literaire teksten als corpus voor het onderzoek van 'geheime' terminologieën

door

G. JANSSENS

Sommige sociale milieus en vakkringen zijn voor buitenstaanders niet of moeilijk toegankelijk, wat problemen op kan leveren voor de inventarisatie en de bestudering van de speciale terminologieën die door deze groepen worden gebruikt. Directe enquêtering bij drug-handelaars, gangsters en — in mindere mate ook — bij wildstropers, is vaak zeer moeilijk, zometijds onmogelijk. In de literatuur kan men beschrijvingen van die milieus vinden, van de hand van auteurs van wie de meesten indirect en enkelen ook direct contact hebben gehad met of deel hebben uitgemaakt van de betreffende kringen. In deze bijdrage zal worden nagegaan of literaire en semi-literaire teksten als corpus voor het onderzoek van zulke 'geheime' vak- of groepstalen een reëel alternatief vormen voor directe enquêtering. Ik heb daarvoor de wildstropsterminologie als onderzoeksobject gekozen, omdat ik er in de periode 1974-1978 met veel moeite en na veel moeilijkheden in ben geslaagd een aantal stropers uit Vlaanderen en Frans-Vlaanderen mondeling over hun bedrijvigheid en hun taalgebruik te ondervragen (zie Janssens 1980), waardoor ik de resultaten van een directe enquête met die van een literatuuronderzoek kan vergelijken.

Wat kan men uit de Vlaamse literatuur leren over de wildstropenrij in Vlaanderen, haar beoefenaars en hun taal? In het omvangrijk oeuvre van de Oostvlaming Cyriel Buysse (1859-1932) — hij schreef twintig romans, een tweehonderdtal verhalen, negen toneelstukken en nog wat diversen — komen verscheidene malen wildstropers voor. Buysse was op en top een negentiende-eeuws realistisch (en in sommige werken naturalistisch) auteur: hij wilde schrijvend getuige zijn van de werkelijkheid, maar kon bij de beschrijving van die realiteit zijn sympathie voor de lagere en zijn antipathie voor de hogere klasse niet verbergen. Het oeuvre van Buysse geeft een goed beeld van de sociale toestanden — en de schrijnende misstanden — rond de eeuwwisseling in de Oostvlaamse Leiestreek, en in enkele werken ook aan de toenmalige wildstropers en hun maatschappelijke omgeving. In

'Donder de Beul' (het tweede verhaal uit de reeks 'Krachten', verschenen in het tijdschrift *Groot-Nederland* jg. 1913) schrijft Buysse met bewondering over een boevenbende die de streek terroriseerde met roven, stelen en stropen. De bendeleden worden „pittoreske kerels” en „krachten” genoemd, ze hebben ruwe zeden, gebruiken grove taal en zijn stevige drinkers. Ze worden door de „deftige burgers” gevreesd en verfoeid, maar door het „gepeupel” bewonderd en vereerd. Hun bravourestukjes als stropers, waarbij ze op een uitdagende manier de jagers, „meneer de baron” en de „gendarmen” voor schut zetten, worden extra in het licht gesteld. Hier schetst Buysse een beeld van de wildstroker als criminele, min of meer verdierlijkte figuur aan de rand van de nog negentiende-eeuwse maatschappij. Een beeld dat (in sommige gevallen) met de realiteit overeenstemde, als we de volgende passage (daterend van 7 maart 1846) uit de officiële *Criminele Statistiek* (arrondissement Leuven) van ene P. J. Janssens mogen geloven: „<...> hy werk weynig, en leeft 't meest in lediggang en jagtstrooperyen en dieftens <...> hy behoort tot de leegste klasse <...> hy is behoefteig <...> zyn voorig gedrag is altyd slegt geweest, 't is hem erffelyk van zyne ouders <...> hy leefde veel in dronkenschap als hy geld had <...>”. Dit beeld wordt vervolledigd door wat in *L'Emancipation* (nr. 338, p. 5-6) van 4 december 1846 over o.a. dezelfde P. J. Janssens — verdacht van moord — verscheen: „Les soupçons se fixèrent bientôt sur les frères Janssens et Jean-Baptiste Roufflé, tous trois liés d'amitié; partageant les mêmes goûts, ils s'adonnaient avec ardeur au braconnage, et ce métier, qui les constituait dans un état de lutte permanente avec les agents de l'autorité, leur avait rendu familier le mépris des lois.”

Een enigszins ander type wildstroker krijgt gestalte in het personage van Masco uit het naturalistische melodrama *Het Gezin Van Paemel* (1903). Masco is een schalkse jonge man die — hoewel hij „van goede familie” is — niet werkt, zijn dagen vult met wildstrokerij „om hem te amuseren” en de spot drijft met de baron en de „champetter”, die er maar niet in slaagt hem te betrappen. In het stuk schetst Buysse zeer goed de toenmalige psychologische en maatschappelijk context van de wildstrokerij. Pachtters konden b.v. door hun landheer uit de hoeve worden verdreven, indien ze wild stroopten, of als ze stropers hielpen of beschermden. Zo vraagt moeder Van Paemel aan Masco die haar een haas brengt: „Es 't ienen van den baron? As hij moest weten da g'r hier mee komt hij zoe ons doen verhuizen.” Ook de aloude volksopvatting dat het wild niet exclusief aan de „heren” toebehoort, wordt in het stuk verwoord door Eduard, een van de zoons van het gezin, wanneer hij zegt: : „Hoe es 't toch meugelijk, moeder, da ga nie'n verstoat da nen hoas an den dienen es die hem schiet!” De onderdrukte plattelandsbevolking zag

in de stroperij ook een vorm van sociale rechtvaardigheid of compensatie. Zo zegt Masco tegen het boerengezin: „Neem, eet den baron op < hij bedoelt de haas > ; hij hee ulder zelf lang genoeg opgege-ten.”

Hoewel Buysse in zijn werk vaak authentiek Oostvlaams dialect gebruikt (vooral in de directe redes), is de oogst aan (lokale) wildstrokerstermen of -uitdrukkingen erg mager: *pensejoager* ‘stroker’, *pensejoagen*, *hoas*, *patrijsse* en enkele typische eufemistisch-verhullende omschrijvingen als „Den dezen ’n es nie geschoten en hij es pertan euk wel deud” en „Hij es in zijn dwoazigheid tegen mijne stok geleupen en ’t es doaryan dat hij deud es.” Men vindt bij Buysse ook termen als *koddebeier* voor ‘jachttopziener’, een benaming die helemaal niet Vlaams is, maar vooral in de Hollandse dialecten voorkomt (zie Kaart 124 in de *Taalatlas* 1988). Waarschijnlijk heeft Buysse het woord *koddebeier* leren kennen van zijn Haarlemse vrouw Nelly Dyserinck, of tijdens zijn vele winterse verblijven in Den Haag, waar hij een tweede huis had.

Buysse legt in zijn werk vooral de nadruk op de sociale context van de wildstrokerij en niet op de wildstrokerij of de stropers zélf. Een milder en minder zwaar sociaal beladen wildstroker-beeld dan dat van Buysse, vinden we in het werk van Ernest Claes (1885-1968). Claes is vooral bekend als schrijver van heimat-verhalen en -romans, waarin hij met veel humor het leed en de vreugde beschrijft van kleurrijke types, dorpsmensen, boeren, landlopers, stropers en armoezaaiers uit zijn streek: de Kempen en het Hageland. In het verhaal „Als de wildstropers vertelden” uit de bundel *Jeugd* (1940), typeert Claes de stropers als volgt: „Ik geloof dat toen < d.i. ten tijde van de jeugd van de schrijver > alle mannen, die in en om de bosschen van Averbode, Testelt of Oxlaar woonden, wildstropers waren, de eene wat meer, de andere wat minder. Niet alleen uit hartstocht, al zat het stroopen hun wel in het bloed, maar vooral uit bittere armoede.” Over de jachtopzieners schrijft hij: „< ... > ik geloof dat de meeste < ... > zelf stropers waren. Als ze een haas of een fezant schoten, deden ze juist of dat wild bestemd was voor hun heer, maar het kwam gewoonlijk niet verder dan hun eigen tafel of die van de familie.”. De speciale relatie tussen sommige stropers en rechters wordt beschreven in de volgende passage: „Daar waren er bij < t.w. stropers > voor wie het de broodwinning was, en ze bleven soms twee en drie dagen weg, om daarna op een nacht naar Diest of Leuven te trekken met een kruiwagen of een hondenkar vol konijnen en ander wild. Hun vaste klanten hadden ze daar onder de advokaten, de professoren van de universiteit, de brouwers, en andere groote heeren die zoo nauw niet moeten kijken met de wetten, en nooit vergaten ze een haas of een fezant te laten afgeven bij ... mijnheer de Juge, of

zelfs bij den commandant van de gendarmen. <...> Als er een gepakt werd en voor dien zelfden mijnheer de Juge moest verschijnen, <...> waren ze allebei, de rechter en de beklagde, ietwat verlegen, keken elkaar niet in de oogen, want het kon heel goed zijn dat de haas, waarvoor Wannes terecht stond, door mijnheer de Juge en familie was opgegeten. Het zaakje werd daarom zoo vlug en zoo weinig dramatisch mogelijk afgelapt met de kleinste straf, zoodat er bij geen van beiden eenige wrok overbleef en de vriendschappelijke betrekkingen na de straf werden heraangeknoopt. Mijnheer de Juge moest straffen, dat was zijn plicht, maar ze wisten ook dat in den bak zitten voor het stroopen geen schande was, en ze het daarom ook niet moesten laten." De stropers vonden bij bevriende boeren soms een schuilplaats en daar vertelden ze dan 's avonds bij het haardvuur allerlei sterke verhalen, maar, schrijft Claes, „Geen vreemde moest daarbij zijn, het was of ze mekaar oude geheimen toefluisterden die onder de menschen van de streek moesten blijven...”, waarmee duidelijk het in-crowd karakter van de wildstropelij wordt geïllustreerd. Die stropersverhalen waren meestal geheimzinnige spookvertellingen over middernachtelijke ontmoetingen met de duivel (die in ruil voor de ziel van zijn slachtoffer geluk bij het stropen belooft; een goedkope, volkse variatie op het bekende Faust-thema dus), met „de Grune Joager” (een geheel in het groen geklede figuur die de ongelukkige stropers urenlang deed ronddolen en daardoor volledig afmatte), met dwaallichten, met griezelige beesten, met geesten van overledenen die geen rust konden vinden, enz.

Bij Claes zijn stropers brave, eenvoudige, arme landlieden, sterk verbonden met de streek, de aarde en de natuur, zoals b.v. de zwerper Wannes Raps uit de gelijknamige novelle, geschreven in 1926. In tegenstelling tot Buysse, legt Claes de nadruk meer op de menselijke aspecten van de wildstropers zelf. De oogst aan (dialectische) stropstermen is bij Claes ook groter dan bij Buysse. In het werk van de Kempense verteller vinden we o.a.: *stropers* of *wildstropers* en *boschwachters* of *gardes* 'jachtopzieners', *fissen* 'bunzings', *muishonden* 'wezels', *kernijnkes* en *fezanten*, *netten*, *werpnetten*, *kruisnetten* en *schepzakken* (alle voor de visvangst), *stroppen zetten* 'strikken stellen', *fuiken leggen* (voor de visvangst), *op de konijnenloer liggen*, *pooren* 'paling vangen', *tweeloop* 'dubbelloops hagelgeweer' en het eufemistisch-verhullende gebruik van *jagen* voor stropen.

Behalve bij Buysse en Claes, komt het thema van de wildstropelij ook voor in het werk van enkele andere, meestal minder bekende Vlaamse schrijvers, zoals Abraham Hans en Gustaaf Segers. Abraham Hans (° Sint-Maria-Horebeke, 1882-1939), die ook onder het pseudoniem Hans van Ho(o)renbee(c)k of Jan Verbeke werkte, was journalist bij *Het Laatste Nieuws* en auteur van een zeer groot aantal boe-

ken, waaronder veel bewerkingen van oudere succesromans, sagen en sproken. Hij zette de traditie van de 19de-eeuwse feuilletonroman voort. Hij gaf een *Kinderbibliotheek* uit, waarin hij wekelijks een meestal kort didactisch-opvoedkundig verhaal publiceerde (in totaal 740; de zgn. 'Hanskes'). In enkele daarvan, zoals *Een keer wildstrooper* (Contich, A. Hans-van der Meulen, s.d., nr. 331) en *De Jonge Wildstrooper* (1934, nr. 503), wagen kinderen zich aan de stroperij. In laatstgenoemd verhaal komt een jongen op het idee met wildstropen wat schamele centen te verdienen voor zijn arme ouders. Hij wordt echter door jaloerse bureu verklikt, raakt bij zijn arrestatie zwaar gewond, belooft nooit meer te zullen stropen en komt uiteindelijk beter terecht in het leven — hij wordt onderwijzer — dan het valse buurjongetje. Abraham Hans mag dan leerzame en neutraal-belerende kinderboekjes hebben geschreven, over de wildstropersterminologie weet hij weinig interessants te vertellen. Vrijwel de enige termen die hij geeft zijn *stroopen*, *wildstrooper*, *strikken zetten* en *jachtwaker* 'jachtopziener'. De laatste vorm is waarschijnlijk corrupt: gebruikelijk in Vlaanderen is *jachtwachter* (zie Kaart 124 in de *Taalatlas* 1988).

Gustaaf Segers (°Hoogstraten, 1848-1930) was onderwijzer te Leuven en te Antwerpen en werd later leraar Nederlands te Lier. Hij schreef een aantal pessimistische volksverhalen die zich in de Kempen afspelen, waaronder twee over wildstropers: *De Beren* (Ninove, Weduwe Prosper Jacobs en zonen, 1890) en *Een wildstrooper, tafereelen uit de Antwerpsche Kempen* (Brugge, Houdmont-Carbonez, 1909). *De Beren* is een tranerig romantisch verhaal over twee arme, hartstochtelijke wildstropers — vader en zoon — eenvoudig-primitief van aard (ze eten hetzelfde voedsel als hun honden), die voor een spotprijs wild verkopen aan de bevolking van een Kempisch dorpje. De zoon raakt verliefd op een braaf meisje, maar het noodlot slaat wreed toe als hij kort na zijn huwelijk door een rijkswachter wordt doodgeschoten. *Een wildstrooper* is een naïef-romantische, landelijke avonturenroman (236 pagina's) met als voornaamste ingrediënten: passie (zowel voor het wild als voor de andere sekse) en dodelijke wraakzucht tussen jagers of jachtopzieners en stropers. Geaccentueerd wordt vooral de meedogenloosheid van de jachtopzieners, waarvan de oorsprong als volgt naar waarheid wordt verklaard: „Elkeen, die eenen strooper kon doen veroordelen, ontving eene premie; hare waarde hing af van de strengheid der straf, welke de wilddief opliep.” Ook de sociale en maatschappelijke ongelijkheid tussen jagers en stropers wordt beklemtoond. De wildstropersterminologie is bij Segers karig vertegenwoordigd: *garde* 'jachtopziener', *tweeloop* 'dubbelloops hagelgeweer', *loopers* 'grote loden hagelkorrels', *patrijzen sleepen* 'patrijzen vangen met een sleepnet' en *bak* 'lantaarn

waarmee 's nachts het wild wordt verblind'. Hij legt de wildstropers het woord *weitasch* in de mond, maar dat wordt in werkelijkheid eigenlijk alleen door jagers gebruikt.

Ik wil nog even stilstaan bij de talrijke verhalen i.v.m. de wildstropen die door de mensen op het platteland verteld worden of werden en die door volkskundigen en heemkundigen zijn opgetekend en gepubliceerd (o.a. door Bert van den Broeck, J. E. Davidts en L. de Weerd in *Eigen Schoon en De Brabander* LVIII, LX, LXI en LXII). In die verhalen worden aspecten van de wildstropen belicht waarvan er enkele hier reeds ter sprake zijn gekomen. Bovennatuurlijke verschijningen of verschijnselen b.v. komen er regelmatig in voor. Aspecten die vaak worden behandeld in volksverhalen die op authentieke gebeurtenissen gebaseerd zijn (en die verdeeld kunnen worden in anekdotes en histories), zijn het ongebreidelde jachtinstinct van de stropers, en de confrontatie met vertegenwoordigers van de wet of het gerecht. Meestal wordt in de anekdotes de mateloze passie van de stropers voor het wild geïllustreerd, of de sluwheid waarmee ze de jachtopzieners te slim af zijn. In de histories wordt de valsheid van jachtopzieners, de meedogenloosheid van kasteelheren of de vooringenomenheid bij de be- of veroordeling door sommige rechters verhaald. Soms wordt ook verteld over de tragische dodelijke afloop van een nachtelijke confrontatie tussen stropers en jachtopzieners. In deze volksverhalen komen vanzelfsprekend wildstropstermen voor, al is de oogst alweer niet erg groot: *op lavei* (of door metanalyse *op plavei*) *liggen* 's nachts op hazen loeren', *met de lichtbak uitgaan* 's nachts met een lantaarn op strooptocht gaan', *een haas rekken* 'een haas doden door hem krachtig uit te rekken en zo zijn nek te breken', *bus* '(oud) hagelgeweer' en de Brabantse benamingen voor stroper en stropen: *brakonier* en *brakomieren*.

Terugblikkend mag worden gesteld dat men via de literatuur en de volksverhalen heel wat te weten kan komen over de wildstropen, vooral over de sociale en psychologische aspecten ervan. Ik noem b.v. het verband tussen armoede en wildstropen, de relatie tussen de stropers aan de ene en de jachtopzieners en hun heren aan de andere kant (een relatie die alles met sociale ongelijkheid te maken heeft), de passie van de stropers voor het wild, de sympathie van het volk voor de stropers enerzijds en de antipathie van de heren-jagers en de vertegenwoordigers van de wet anderzijds, enz. De terminologie van de wildstropen vindt men echter slechts zeer fragmentarisch terug in de literatuur (ongeveer 5 procent van het aantal termen dat via directe enquêtering werd verkregen; zie Janssens 1980). Bovendien behoren de meeste aangetroffen termen tot de externe vaktaal: d.i. de verzameling van termen waarvan vakmensen zich bedienen om personen, zaken, begrippen, handelingen enz. te benoemen die speci-

fiek tot hun vakgebied behoren en die in dezelfde betekenis ook bekend zijn bij en/of gebruikt worden door niet-vakmensen (cf. Janssens 1988). Interne vaktermen, d.i. de woordenschat die uitsluitend de communicatie tussen vakmensen onderling dient, en zeker de geheime termen waarvan stropers zich soms bedienen om hun activiteiten voor buitenstaanders verborgen te houden (zie Janssens 1980), komen in de literatuur weinig of niet voor. Wat ook bijna helemaal ontbreekt, is een gedetailleerde beschrijving van de verschillende strooptechnieken. Voor dit laatste zouden de auteurs zélf wildstropers moeten zijn, en echte stropers onthullen zelden de fijne kneepjes van het vak. Van al deze wildstropersgeheimen blijft zelfs de meest aandachtige lezer verstoken. Ten slotte moet nog worden opgemerkt dat het wildstropersmilieu zoals het in de Vlaamse literatuur en volksverhalen wordt beschreven, grotendeels tot het verleden behoort. Het dateert van voor de Tweede, in sommige gevallen zelfs van voor de Eerste Wereldoorlog. Over de moderne commerciële wildstropen in bendevorm, die professioneel georganiseerd is, die beschikt over auto's, walkie-talkies en automatische wapens, die zich bedient van een net van tipgevers en helers en die uitsluitend op winstbejag uit is, vindt men niets terug in de literatuur. Uiteraard is deze vorm van wildstropen door haar sterk criminele en lucratieve karakter veel minder romantisch, wat gedeeltelijk het ontbreken ervan in de literatuur kan verklaren.

Op basis van bovenstaande pilot-studie kan men stellen dat het gebruiken van literaire en semi-literaire teksten als corpus voor de inventarisatie en het onderzoek van 'geheime' terminologieën, geen volwaardig alternatief vormt voor de methode van de directe enquête. Studie van de literatuur levert wel heel wat — zij het soms verouderde — achtergrond-informatie op over de sociale en psychologische aspecten van moeilijk toegankelijke, criminele of half-criminele milieus. De gebruikte terminologie echter komt men slechts zeer gedeeltelijk op het spoor. De aangetroffen termen moeten bovendien kritisch op hun authenticiteit en op hun representatie worden bekeken. De beste methode van inventarisatie zal wel de (participerende) observatie zijn, zoals toegepast door (de medewerkers van) Labov in zijn 'neighborhood studies' en bij het onderzoek van het taalgebruik van een jeugdbende in het Newyorkse Harlem (cf. Labov tijdens een linguistic workshop in Diepenbeek in 1979; zie ook Chambers & Trudgill 1980). Aan (participerende) observatie van milieus zoals die van de drughandel en de zware criminaliteit zijn echter heel wat problemen verbonden, waaronder de persoonlijke veiligheid en de gerechtelijke consequenties niet de minste zijn. Literatuurstudie levert ongetwijfeld minder materiaal op, maar zal de onderzoeker geen andere dan wetenschappelijke kopzorgen geven.

Bibliografie

- CHAMBERS, J. K. & TRUDGILL, P. (1980), *Dialectology* (Cambridge University Press).
- JANSSENS, G. (1980), *Wildstrokersterminologie in de Nederlandsprekende delen van België en het noordwesten van Frankrijk. Een lexicologische studie* (proefschrift, R.U. Gent).
- JANSSENS, G. (1988), 'De relatie algemene woordenschat/vaktaalwoordenschat en de implicaties voor de lexicografie' in: *De nieuwe taalgids* 81-2, 161-170.
- JANSSENS, G. (1988), Kaart 123 'wildstroker' en Kaart 124 'jachttopziener' in: *Taalatlas van het Nederlands en het Fries* (Leiden, E. J. Brill).